

III. PRZEGLĄD PIŚMIENNICTWA

Przeгляд polskich opracowań naukowych

In Search of the Euro-Atlantic Doctrine of Freedom of Speech
(W poszukiwaniu euro-atlantyckiej doktryny wolności słowa),
pod red. Michała Urbańczyka, Łukasza D. Bartosika, Natalii Zagórskiej,
Wydawnictwo Naukowe ArchaeGraph, Poznań–Łódź 2019, ss. 309,
ISBN 978-83-66035-29-4

Problematyka „wolności słowa”, zwłaszcza w XXI w., stanowi przedmiot licznych, coraz ciekawszych analiz prawnych, socjologicznych i politologicznych. Czym jest owa „wolność słowa” (lub „wolność wypowiedzi”), jakie są jej granice, jak winna kształtować się odpowiedzialność za jej naruszenie – to tylko kilka podstawowych pytań, na jakie współczesny dyskurs prawny stara się odpowiedzieć. Zdaje się, że jeszcze do niedawna była to problematyka nieco zapomniana i niezagospodarowana, a w polskim systemie prawnym oscylująca wokół dwóch podstawowych pojęć: „zniewagi” oraz „zniesławienia”. Jednakże w dobie szybkiego przepływu informacji, rozwoju technologii informacyjnych stare pojęcia i reguły przestały należycie funkcjonować, zwłaszcza w odniesieniu do relacji pomiędzy autorem wypowiedzi a jej adresatem. Na przedstawione powyżej pytania starał się odpowiedzieć zespół naukowców z Polski i zagranicy, zajmujących się zawodowo różnymi dziedzinami prawa, które jednak łączy wspólny problem wyznaczania granic swobody wypowiedzi. Owocem ich rozważań, spostrzeżeń i analiz jest przedstawiana książka *In Search of the Euro-Atlantic Doctrine of Freedom of Speech*, powstała pod redakcją Michała Urbańczyka, Łukasza D. Bartosika i Natalii Zagórskiej. Jak wskazano we *Wprowadzeniu*, celem badawczym monografii było porównanie doświadczeń amerykańskich i europejskich w kontekście wybranych granic wolności słowa w sferze prawa cywilnego (w aspekcie praw autorskich i ochrony dóbr osobistych) oraz w sferze prawa karnego (w aspekcie krytyki władzy, mowy nienawiści, obrazy uczuć religijnych i walki z terroryzmem). Dla realizacji tak postawionych zadań książka została podzielona na trzy części.

Część pierwszą poświęcono zagadnieniu (w zasadzie próbie udzielenia odpowiedzi na pytanie), czy wolność słowa należy traktować jako podstawowy element liberalnej demokracji. Artykułem otwierającym tę część jest tekst Anny Demenko *Jak rozpoznać wypowiedź, gdy się ją widzi?*. Autorka, dokonując lingwistycznej analizy

pojęć „wolność słowa” („wolność wypowiedzi”), odchodzą od *stricte* werbalnego ich traktowania, konstruuując swą analizę na schemacie *speech* oraz *action* („wypowiedź” oraz „działanie”). Jak wykazuje, „wypowiedź” nie musi przybierać „postaci mówionej”, ale może być nią również zachowanie człowieka, aczkolwiek skierowane wobec skonkretyzowanego odbiorcy. Co istotne, w artykule został przedstawiony dorobek Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, Sądu Najwyższego Stanów Zjednoczonych, a także uwagi zawarte w polskim dyskursie prawniczym.

Kolejny rozdział autorstwa Łukasza Darby Bartosika nosi tytuł *Freedom of Expression in the American Libertarian Thought*. Stanowi on, co zresztą zasygnalizował sam autor, wstęp do dalszej analizy nad myślą amerykańskiego libertarianizmu w przedmiocie wolności. W tekście naszkicowano m.in. filozoficzne podstawy poglądów libertariańskich na temat wolności wypowiedzi i zaprezentowano najważniejsze szkoły libertariańskie odnoszące się do tego zagadnienia, a także anarchokapitalistyczne oraz monarchistyczne poglądy odnośnie do wolności słowa. Ponadto w osobnym punkcie autor omówił poglądy doktryny libertarianizmu wobec wolności słowa w Internecie.

Druga część analizowanego opracowania poświęcona została aspektom prawa karnego w przedmiocie ograniczeń wolności słowa. Otwiera go artykuł Witolda Płowca *Wolność wypowiedzi a znieważenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z perspektywy Konstytucji RP i Europejskiej Konwencji Praw Człowieka*. Autor swoje rozważania rozpoczął od analizy najważniejszych przepisów Konstytucji RP z 1997 r. oraz orzecznictwa polskiego Trybunału Konstytucyjnego, zwracając szczególną uwagę na to, w jaki sposób Trybunał Konstytucyjny uwzględniał zarówno zapisy Konstytucji, jak i stanowisko Europejskiego Trybunału Praw Człowieka. W tym rozdziale niezwykle istotna jest analiza problemu odróżnienia wypowiedzi zniesławiającej od wypowiedzi znieważającej, dokonana na podstawie dorobku orzeczniczego Trybunału Konstytucyjnego.

Kolejny artykuł (bardzo obszerny) tej części, autorstwa przedstawicieli nauki węgierskiej: Fruzsiny Gárdos-Orosz oraz Krisztiny Nagy, dotyczy tego, w jaki sposób węgierska nauka (zarówno cywilistyka, jak i nauki karne oraz administracyjne) odnosi się do problematyki mowy nienawiści. Szczególną uwagę należy zwrócić na dwa punkty poruszające temat prawnych regulacji funkcjonowania mediów na Węgrzech, w tym zwłaszcza odnoszące się do mowy nienawiści.

Problematyka karna stanowiła również przedmiot analizy Christine Mengès-Le Pape z francuskiego Uniwersytetu Tuluza I – Capitole. Jej artykuł pt. *Laïcité: Between Freedom of Expression and Freedom of Belief*, oparty na kanwie ostatnich wydarzeń we Francji związanych z zamachami terrorystycznymi na tle religijnym, odnosi się do bardzo istotnego zagadnienia, jakim jest kwestia wolności wypowiedzi, a z drugiej strony – wolności wyznania religijnego. Autorka, przywołując liczne przykłady z historii Francji, a także obrazy współczesne, starała się przybliżyć, jak w tym państwie przedstawia się problematykę współzależności religii z najważniejszymi sprawami ogólnopaństwowymi.

Kolejny rozdział w części dotyczącej zagadnień karnych, autorstwa Hanny Wiczanańskiej z Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, nosi tytuł *The Approach of the Islamic Doctrine Towards Freedom of Expression. Illusionary or Genuine Protection?* Jest on tematycznie zbliżony do tekstu Christine Mengès-Le Pape.

Autorka przybliżyła bardzo istotną kwestię stosunku do „wolności słowa”, zestawiając podejście państw zachodnioeuropejskich oraz kultury politycznej islamu. W swoich analizach uznała, że różnice w stosunku do wolności wypowiedzi między państwami zachodnioeuropejskimi i państwami kultury islamu zaczynają się na poziomie aksjologicznym. W kulturze Zachodu „wolność wypowiedzi” traktowana jest jako fundament społeczeństwa, natomiast państwa islamskie wykazują niechęć w stosunku do tego zagadnienia, a także do jego ugruntowania w społeczeństwie. Bardzo istotnym elementem omawianego artykułu jest zestawienie postanowień Ligi Państw Arabskich i Organizacji Islamskiej z zasadami prawa szariatu w przedmiocie ustalenia ewentualnego zakresu ochrony wolności wypowiedzi w doktrynie islamskiej.

Kolejny artykuł poświęcony problematyce karnej zaprezentowali Michał Urbańczyk i Karolina Kiejnich. Zakres przedmiotowy opracowanego przez nich materiału dotyczy ewolucji pojmowania obrazu uczuć religijnych w Polsce, przy jednoczesnym bardzo szerokim zakresie temporalnym, bo obejmującym lata 1989–2015. Na wstępie wskazali, że podstawą ich ustaleń będą najistotniejsze wydarzenia i procesy sądowe eksponowane w polskich mediach. Punktem wyjścia, co należy uznać za słuszne, stało się przybliżenie treści art. 196 Kodeksu karnego odnoszącego się do obrazu uczuć religijnych, a także, w dalszej części, przybliżenie najważniejszych też polskich komentatorów. Kolejny fragment tekstu stanowi prezentacja najważniejszych wydarzeń traktowanych w kategoriach obrazu uczuć religijnych. Następnie przywołane są te istotne sprawy, które swoje rozwiązania znalazły na drodze sądowej. Autorzy przedstawili najważniejsze wyroki sądów powszechnych, Sądu Najwyższego oraz Trybunału Konstytucyjnego.

Część drugą omawianego tomu kończy artykuł Samanty Kowalskiej *Terroryzm a wolność słowa – rozważania prawnomiędzynarodowe*. Autorka swe rozważania skoncentrowała na „manipulacji strachem”, co przejawia się w sferze wypowiedzi mających na celu zastraszenie określonej grupy ludzi. Wskazała przy tym na możliwości ograniczenia albo wręcz uniemożliwienia dostępu do informacji ze względu na aktywność terrorystyczną. Z tekstu wyłania się ciekawa teza odnosząca się do obiektywnego traktowania (rozumienia) praw człowieka, co w konsekwencji, na gruncie aktywności terrorystycznej, stanowić może ochronę określonej grupy mieszkańców.

Część trzecia prezentowanego tomu dotyczy aspektów cywilnoprawnych w kwestii ograniczeń wolności słowa. Otwiera ją artykuł Bartosza Mazurka *Wolność słowa w Internecie wobec praw autorskich po dwóch stronach Atlantyku*. Autor podjął się analizy bardzo skomplikowanego zagadnienia, jakim jest umieszczanie w Internecie tzw. linków, będących odsyłaczami (hiperłączami) do innych stron internetowych. W tym celu przytoczył wiele wyroków zarówno sądów polskich, jak i Stanów Zjednoczonych, przybliżając czytelnikowi sposób traktowania tego zagadnienia w praktyce orzeczniczej. Nie sposób nie zgodzić się z konkluzją autora przedstawioną w podsumowaniu artykułu, że próba ocenzurowania Internetu w sferze społecznej jest działaniem niepożądanym, jednak nie dotyczy to linkowania materiałów pirackich czy niebezpiecznych.

Rozważania na gruncie prawa cywilnego kontynuuje Paulina Skrzybecka w tekście *Wolność wyrażania opinii a parodia w prawie autorskim w świetle orzecznictwa i ustawodawstwa amerykańskiego oraz europejskiego*. Omawiany tekst odnosi się do

zagadnienia bardzo powszechnego, a mianowicie do parodii. Autorka już na wstępie wysunęła ciekawą tezę, mogącą stanowić impuls do szerszych badań na gruncie prawa autorskiego, że parodia (rozumiana jako sposób krytyki) musi posiłkować się innym utworem. W konsekwencji może dojść do sporu pomiędzy twórcą utworu (który staje się przedmiotem krytyki – parodii) a twórcą parodii. Na potrzeby swych rozważań Paulina Skrzypecka sięgnęła do ustawodawstwa unijnego, orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka oraz rozwiązań i orzecznictwa Unii Europejskiej, Stanów Zjednoczonych, Francji, Niemiec i Holandii.

Kolejny artykuł *Ochrona wizerunku w Internecie w świetle prawa polskiego* zaprezentował Janusz Gogolin. Swoje rozważania skoncentrował wokół kilku trafnie przyjętych punktów. Na wstępie wyjaśnił, w jaki sposób należy definiować „wizerunek”. Następnie omówił ochronę prawną wizerunku w Rozporządzeniu Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/679 z 27 kwietnia 2016 r. w sprawie ochrony osób fizycznych w związku z przetwarzaniem danych osobowych i w sprawie swobodnego przepływu takich danych oraz uchylenia dyrektywy 95/46/WE (zwanym RODO). Kolejny punkt to ochrona wizerunku w Kodeksie cywilnym, ustawie prawo autorskie oraz Kodeksie karnym. Bardzo ważnym elementem tego opracowania, co należy stanowczo podkreślić, jest prezentacja orzecznictwa sądowego w odnośnym zakresie.

Problematyka „wizerunku” jest kontynuowana przez Magdalenę Rudzką w tekście *Prawo do komercyjnego wykorzystania wizerunku w Stanach Zjednoczonych i w Polsce*. Autorka na wstępie omawia pojęcie *right of publicity* będące umożliwieniem osobie uprawnionej kontrolowania gospodarczego wykorzystania wizerunku, a także nazwiska, pseudonimu czy głosu. Kolejny punkt artykułu dotyczy trollingu, zjawiska bardzo dobrze znanego w Stanach Zjednoczonych (czego liczne przykłady zostały przedstawione w pracy), a w Polsce dopiero od niedawna stanowiącego przedmiot zainteresowania ze strony nauk prawnych i orzecznictwa, a zwłaszcza ustawodawcy. Autorka, bazując na regulacjach Kodeksu cywilnego, przedstawiła prawo do wizerunku i scharakteryzowała aspekty prawne komercyjnego wykorzystywania wizerunku.

Ciekawym i zarazem godnym kontynuowania oraz naśladowania jest opracowane przez Łukasza Darby Bartosika i Michała Urbańczyka zakończenie, noszące tytuł *Final Conclusions and the Attempt to Answer the Key Research Questions*. Kolejny punkt końcowy to sprawozdania, autorstwa Natalii Zagórskiej i Łukasza Darby Bartosika, z dwóch konferencji, które odbyły się 10 marca 2016 r. oraz 23–24 marca 2017 r. w Poznaniu i były poświęcone problematyce wolności słowa. Warto dodać, że są to sprawozdania bardzo obszerne, będące ciekawym źródłem dla dalszych prac badawczych nad skomplikowaną problematyką wolności słowa.

Omawiana monografia, jak już zasygnalizowano na wstępie, dotyczy kwestii, która dopiero znajduje swych komentatorów w polskiej nauce. Bez wątpienia, jest to praca ważna i potrzebna w polskiej nauce prawa. Z przedstawionych tekstów wyłania się przede wszystkim złożoność zagadnienia „wolność słowa”, wymagająca znajomości ustawodawstwa, orzecznictwa oraz dorobku nauki innych systemów prawnych – zwłaszcza Stanów Zjednoczonych, gdzie ta tematyka od wielu lat stanowi przedmiot arcyważnych analiz.